

KEMAL TAHİR DÜŞÜNÇESİNDE DEVLET, DÜZEN, İSYAN

Bülent KALKAN*

ÖZET: Kemal Tahir, Türk edebiyatında romanları aracılığıyla sosyal bilim icra etmiş bir yazarımızdır. Bir sosyal bilimci gibi metot kurmuş ve Türk toplum yapısı, tarihi üzerine uygulamıştır. Burada ele aldığı konular içinden devlet, eşkıyalık ve Şeyh Bedreddin temaları seçilerek yazarın aykırı bakışı sergilenmiştir. Batılı devlet teorisinden farklılaşmış "Kerim Devlet" önerisi ele alınmıştır. Eşkıyanın adalet dağıtıp, adil bölüşümü sağlayan, Robin Hood örneğindeki gibi soylu soyguncu değil adi bir hırsız olduğunu vurgulamıştır. Solun duygusal bir yaklaşımla yücelttiği Şeyh Bedreddin'in siyasal zaafalarını ortaya koymuştur. Hazır, kalıplaşmış açıklamalar yerine; herkesi karşısına alma pahasına yeni düşünce yolları kurmuştur. Fikirleri ve eserleriyle ölümünün 50. Yıldönümünde hala güncelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Devlet, Eşkıyalık, Şeyh Bedreddin, Edebiyat Sosyolojisi.

State, Order, Revolt in Kemal Tahir Thought

ABSTRACT: Kemal Tahir is a writer who has practiced social science through his novels in Turkish literature. He established the method like a social scientist and applied it on the structure and history of Turkish society. The themes of the state, banditry and Sheikh Bedreddin were chosen among the subjects he dealt with here, and the author's contradictory view was displayed. The proposal of "Karim State", which differs from the Western state theory, is discussed. He emphasized that the bandit is a common thief, not a noble robber, as in the example of Robin Hood, who dispenses justice and ensures fair distribution. He revealed the political weaknesses of Sheikh Bedreddin, whom the left exalted with an emotional approach. Instead of ready-made, stereotyped explanations; He has established new ways of thinking at the expense of putting everyone in front of him. With his ideas and works, he is still up to date on the 50th anniversary of his death.

Keywords: Kemal Tahir, State, Banditry, Sheikh Bedreddin, Sociology of Literature.

Makale Türü : Araştırma Makalesi.

* Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, kalkanbulent@yahoo.com, 0000-0003-0101-6138.

Giriş

Büyük romancımız Kemal Tahir, yaşadığı zorlu hayat koşullarında dahi sürekli araştıran, notlar alan; kafasında, yaşadığı toplumla ilgili sorular olan, öğrendiklerini roman yoluyla okuyucularına öğretmeyi ilke edinmiş bir yazardı. Aslında edebiyat üzerinden sosyal bilim, özellikle de tarih ve sosyoloji icra ediyordu. Edebi eserlerdeki toplumsal olguların peşine düşen edebiyat sosyolojisinin tersine sosyolojinin edebiyatını yapıyordu dersek yanlış olmaz. Bilim disiplini içindeki alanlara bir yazarın bu kadar etki etmiş olmasının başka bir örneği olduğunu sanmıyorum. Kemal Tahir ve eserleri bu nedenle Türk toplumu için vazgeçilmez değerdedir. Düşünce dünyamıza orijinal bakış açısı ile hala katkıda bulunmaya devam etmektedir. Bir bakmışız Devlet Ana'daki Osmanlı adalet dairesi tespiti iktisatçı Sencer Divitçioğlu'nun eserinde karşılık bulmuş,¹ Kurtuluş Savaşı edebiyatının merkezine Yorgun Savaşçı oturmuş, ya da köy romanlarında Anadolu insanına bakışı ezberleri bozmuş. Örneğin İttihatçı subaylar başta olmak üzere İstanbul'un işgali ile mekânsız kalan aydın sınıfının tahlili ciltlerce tarih kitabından süzölmüş gibidir. Cumhuriyete giden yolda kadro çatışmaları ve devletin katmanlı yapısını Kurt Kanunu ve Yol Ayrımı'nda buluruz. Türk köylüsüne bakışı okuyucu için Göl İnsanları'ndan başlayıp Yediçınar Yaylası'na uzanan bir öğrenim süreci sunar. Yazarın uzun hapisane günlerinde güç şartlarda tanıştığı, gözlemlediği Anadolu insanına karşı mutlak iyi ve mutlak kötünün ötesinde bir sevgi duyduğu gerçektir. Kemal Tahir eserlerindeki halk imgesi: ilk intibada tüm dezavantajlarına rağmen, özünde devlet kurucu, maceraya mesafeli, süreç sonunda hep haklı çıkan, özünde sağlam karakter barındıran insan topluluğudur. Yazar Türk insanını hiçbir zaman verili kalıplar içinde değerlendirmemiştir.

Ölümünün ellinci yıl dönümünde andığımız büyük yazarımız hakkında şimdiye kadar kuşkusuz çok yazılar, makaleler, kitaplar yazılmış; anma toplantıları, konuşmalar yapılmıştır. Bu kadar hacimli ürünün karşısında tekrara düşmeden yeni bir şeyler söylemek oldukça zor.

Burada, Kemal Tahir'in romanlarında ve taslak olarak notlarında ele aldığı üç konuya aykırı yaklaşımını ele alacağım. Genel kanının dışına korkmadan çıkarak, nasıl yeni yollar takip ettiğini göstermeye çalışacağım. Uğraşı boyunca Kemal Tahir'in neredeyse bir sosyal bilimci gibi yeni bir metot kurduğuna tanıklık edeceğiz.

Devlet: Hâkim Sınıfın Baskı Aracından "Kerim Devlet"e

Bunlardan ilki devlet problemidir. Köy romanları dışında kalan tüm eserlerinde genel tartışma: "Türk tarihinde toplumun karşılaştığı iki önemli aşamadan geçerken devletin pozisyonu ve rolü neydi?" sorusuna cevap aramaktır.

Aşamalardan birincisi özellikle Devlet Ana'da işlenen Anadolu'nun Türkleşmesi meselesidir. Tek cümle ile kurduğu metot şudur: çorak bozkırı bayındır hale getiren irade mülkün de sahibi olacaktır. Kemal Tahir, Batı devlet teorisinden farklı bir model olan "Kerim Devlet" anlayışını Devlet Ana'da ispatlar. Kerim devleti bir çatışmanın ürünü olarak ortaya çıkan, hâkim sınıfın toplum üzerindeki baskı aracı Batı devletinin karşısına konumlandırır. En karakteristik ifadesi ile Doğu'da devlet halkın soyulmasına izin vermez. Devletin bu şekilde ortaya çıkmış olması tarih boyunca Doğu'da görülen üretim biçiminin farklılığından kaynaklanmaktadır. Kerim devlet Doğu'nun karakteristik ürünüdür. Yeri geldi mi sulamaya yardımcı olur, bataklıkları kurutur.² Doğu'da birliğin tek mümkün yolu budur. Batı ve Doğu devlet anlayışlarının somut çatışması İstanbul'un ilk el değiştirmesi sırasında görülür. Bizans halkı, Latin istilasında yazarın "Frenk düzeni" dediği sistemle tanışacaktır. Türklerle Bizans

¹ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981, s.95.

² Kemal Tahir, *Devlet Ana*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1996, s.21.

halkının birbirine olumlu yaklaştığını söyleyerek, “Toprak Allah’ın, imparator kâhya, köylü kiracı” sistemi ile hal yoluna gireceğini belirtir.³

Kemal Tahir tarihi millet sistemine bağlı olarak yorumlamaktan kaçınır. Onun devlet teorisinin kökeninde düzen kurucu, talana, sömürüye karşı olması ilkesi esastır. Din ve milli köken gibi klasik devlet teorisindeki kurucu unsurları ikinci plana atar. Bir anlamda devletin tebaa içindeki farklılıklara karşı kör olduğunu savunur. “Osmanlıların imparatorluklarını, Türkleşmiş Anadolu halklarına doğru, bu halkla birlikte ve onların sayesinde değil, aksine tarih sahnesine çıktıkları ilk 120 yılda Bizans Rumluğu’na ve Balkan Slavlığı’na doğru genişleyip yerleştikleri bir gerçektir.” tezini ortaya koyar. Kuruluşun Türk kabilelerine, hele talancı Türk kabilelerine dayatılmasının ne kadar temelsiz olduğu kanısındadır.⁴

Türk tarihinin ikinci aşaması ise Batılılaşmadır. Kemal Tahir romanlarında Osmanlı’nın son dönemi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi devlet içindeki kadro çatışmaları ve kampaşmaları ele alırken kalkış noktası hep kendisinin “Batılaştırma” olarak adlandırdığı Batılılaşmadır. İmparatorluğun son 200 yılda kendi iradesi ile yürürlüğe koyduğu bu kararı hayatta kalabilme çabası olarak görür. Ona göre “Osmanlı sistemi ne içerideki gevşek sömürüyü Batı’daki göze göz, dışı dışı namussuz burjuva sömürüsüne çevirebilir, ne de bu çevirinin olağan sonucuyla önce idaresi altındaki toplumlara, sonra da çok daha uzaktakileri derilerini yüzese sömürmek için atılabilir.” Temel dayanakları buna uygun olmadığı için, kendi deyimiyle “kudurmuş” burjuva Batı’nın karşısında ancak savunma savaşlarını gücü yettiğince sürdürmekten başka elinden hiçbir şey gelemeydi.⁵ Bunun sonucunda dünyanın savunmasız kalmış Batı dışı toprakları açık ve kaba sömürüye maruz kalacaktır. Batı soygununa karşı cevap vermesini beklediği sol siyasetin de sessiz kaldığını vurgular.

Kemal Tahir “Batı’yı yekpare olarak kaplayan dünya görüşünün karşı görüşü henüz belirlenmediği için, 1890’lara kadar, yani daha düne kadar Batı, Marksizm çevresinde dünyanın o zamana kadar eşine rastlamadığı bir susma duvarı, tarihin ilk gerçek utanç duvarını çekmişti. Osmanlıya ancak ölümü geciktirmek düşüyordu. İşte sonraki Batılaştırma atılımı bu ölümü geciktirmek baskısı altında zehirden şifa ummak atılımıyla göze alınmış bir son çare, bir imkansız sığınma davranışıdır.” der.⁶

Batı siyaset teorisinde ise devlet problemi farklı ele alınır. Konu Platon’dan Machiavelli’ye, ondan Marx’a ve Schmitt’e farklı açılardan derinlemesine incelenmiştir. Roma İmparatorluğu dönemi hariç Batı’daki sosyal karmaşanın, devlet sorununa da yansıdığını söyleyebiliriz. Kendi tarihlerine bakarken az çok birlik içinde olan bu düşünürler konu Doğulu devlete gelince kararsız kalırlar. Doğu despotizmi, atüt veya merkezi feodalizm gibi adlandırmalar aslında Doğu toplumlarını anlama çabalarıdır.

Doğu despotik de Batı demokratik miydi? Demokrasinin beşiği olarak ezberletilmeye çalışılan Antik Yunan’dan başlayarak yönetim sorununun en keskin biçimde ivedilikle çözülme eğilimleri zaman zaman galip gelmekteydi. Çok başvurulan Devlet adlı eserin sahibi Platon’un yakın çevresi genel olarak antidemokrattı. Otuzlar tiranlık rejimini kuran oligarşik darbenin önderleri ile akrabaydı. Platon gençliğinde siyasi açıdan daha hırslıydı ve oligarşik devrimle Atina’nın yeniden doğacağına dair büyük umutlar besliyordu.⁷

Batı’da devlet, dayandığı sınıf dışında toplumun diğer kesimlerine karşı şiddet kullanmaktan çekinmez. Weber’e göre bütün siyasal yapılar şiddet kullanır ancak diğer

³ Tahir, *Devlet Ana*, s.177.

⁴ Kemal Tahir, *Notlar/Batılaştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992, s.149.

⁵ Tahir, *Notlar/Batılaştırma*, s.149.

⁶ Tahir, *Notlar/Batılaştırma*, s.153.

⁷ Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara, Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2020, s.78.

siyasal örgütlere karşı kullanma ya da kullanma tehdidinde bulunma biçim ve dereceleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar.⁸ Burjuva hakimiyetini eleştiren sosyalist düşünürler de benzer şekilde devleti bağlı olduğu sosyal sınıfın bir aparatı olarak görmüşlerdir. Lenin, Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı çalışmasındaki devlet tanımının önemine vurgu yapmıştır.⁹ Notlarda Lenin ile aynı kaynakları kullanan Kemal Tahir bizim gerçeğimize yönelmek gerektiğini ısrarla belirterek farklı sonuçlara ulaşmıştır. Engels devletin topluma dışarıdan dayatılmış bir güç olmadığı gibi Hegel'in ileri sürdüğü, "ahlak fikrinin gerçekliği" veya "usun imgesi ve gerçekliği" tanımlarının da yetersiz kalacağını savunur. Ona göre devlet, daha çok toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki ürünüdür.¹⁰

Kemal Tahir'in devlet modeli aslında bir tür Hegelci devlet anlayışına varır. Anadolu'da devletsiz toplumun yaşama şansı olmadığını savunan Kemal Tahir ile Almanlara "güçlü birlik" sunacak devlet arayışındaki Hegel'in benzer bir noktada buluştuğunu görürüz. Hegel'de bireyin istenci ile genel istenç tam bir uyum halindedir. Devlet doğrudan doğruya genel istencin cisimleşmiş halidir. Akıllı canlı bir tümdür. Hegel'e göre toplumun genel ihtiyaçlarını duyma bilinci kendilerini adanmış devlet görevlilerinde en yüksek düzeydedir. Ona göre devlet memurluğu en yüksek hayat formudur, Tanrısal töze en yakın olandır.¹¹ Hegel'in "ideal devlet" yaklaşımında sanki "Devlet Ana" veya "Bir Mülkiyet Kalesi"ndeki devlet ve devlet adamına ulvi bakışı görürüz.

Görüldüğü gibi Kemal Tahir'in devlet problemine bakışı sosyalist gelenekten bir ayrısmadır. Kemal Tahir'in roman ve notlarında ortaya attığı birleştirici, halkı ihya eden, kudretli ve merkezi devlet, Batı siyaset teorisinde yerini, sınıf çatışmasını kendine zemin edinen devlete bırakır. Batı'da toplumun sayıca küçük ama hâkim sınıfına dayanan devleti ele geçirmek proletaryanın sosyal sorunlarına çare olarak görülürken, Kemal Tahir açısından Doğu'da devlet, zaruri bir birliğin ürünü olmalıdır.

Düzen: "Soylu Eşkiyadan" Adi Soyguncuya¹²

60'lı yıllarda yükselen sol düşüncenin düştüğü yanılığardan birisi de eşkiyaya olumlu yaklaşımdır. Kemal Tahir burada da aforoz edilme korkusu taşımadan farklı düşündüğünü "Rahmet Yolları Kesti" gibi bir karşı roman yazarak duyuracaktır. Kendisi ile yapılan söyleşide "Eşkiya olayı tarihi süreci etkileyen bir neden midir?" şeklindeki soruya, "Eşkiyalığı hırsızlıktan ayırmaya imkân yoktur, bu sebeple hiçbir hırsızlık olayı da tarihi etkileyemez." demiştir.¹³

Aslında eşkiyalığa olumlu yaklaşımın kökeninde İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'ın "soylu eşkiyalık" tanımı vardır. Soylu eşkiyalık tipolojisini biraz açmamız gerekir. Dilimize "Eşkiyalar" adıyla çevrilen eser, aynı zamanda konu hakkında çalışmış araştırmacıların da referans aldığı temel kaynak olarak göze çarpar ve kamuoyu tarafından adi suçlu olarak görülmemeyen soyguncuları ele alır. Hobsbawm'ın anlattığı eşkiyalar kuşkusuz, sadece çocuk hikayesi kahramanlarından oluşmaz. Kitapta, yaşamış kişilerin hayat hikayeleri de anlatılır. Bu hikayesi anlatılan insanların etrafında geliştirilen söylenceler, onların zamanla birer kahraman halini almalarını kolaylaştırmıştır.

⁸ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s.155.

⁹ Vladimir İlyiç Lenin, *Devlet ve Devrim*, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s.19.

¹⁰ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Ankara: Sol Yayınları, 2005, s.199.

¹¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990, 441-442

¹² Bu bölüm "Türk Romanında Eşkiyalık Teması" adlı basılmamış yüksek lisans tezinden alınmıştır. Bülent Kalkan, "Türk Romanında Eşkiyalık Teması", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, s.15-17.

¹³ Ferit Güneri, "Eşkiyalık Üstüne", *Türkiye Defteri Dergisi*, 4, (1974), s.1.

Hobsbawm'ın çalışmasına konu edildiği soylu eşkıya, kamuoyu önünde suçlu olarak görülmez, çünkü o, lord ve devlet tarafından suçlu sayılan ama köylü toplumu içerisinde varlığını sürdüren ve köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alan, adalet için döğüşen, belki de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her durumda saygı duyulan, yardım edilen ve desteklenen kanun kaçağı köylüdür.¹⁴

Hobsbawm, soylu eşkıyalığın tarihte bilinen en evrensel ve tek biçimli toplumsal olgulardan birisi olduğunu söyler. Aynı zamanda soylu eşkıyalığın evrensel bir olgu olması, onun ortaya çıkış nedenleriyle de ilgilidir. Hobsbawm bu saptamasından sonra, genellikle hangi tür toplumsal yapıların soylu eşkıya ürettiğini belirtir. Ona göre eşkıyalık, dünyanın farklı bölgelerinde, köylü toplumları içerisindeki benzer koşulların bir yansımasıdır. Eşkıya, modern kapitalist ve endüstriyel toplum arasında bulunan, ama kan bağına dayalı toplumun çözülme ve tarımsal kapitalizme geçiş aşamasında ortaya çıkan ve isyan eden köylüdür. Soylu eşkıyalar, daha çok geçiş aşamasındaki toplumların köy nüfusuna ait olan bireylerdir. Bu biçimdeki toplumsal yapılar, eşkıyalık için gerekli zemini hazırlar. Bu tip toplumsal yapılarda, kırdaki artık nüfus olgusuna dikkat çekmek gerekir.

Köy ekonomisi dar çerçeveli bir yapı sergiler. Böylece, çalışabilir nüfusun tümünü istihdam edemeyen ve dar bir ekonomiye sahip olan köyün, artık nüfusu, eşkıyanın potansiyelini meydana getirir. Hobsbawm'a göre, bu potansiyel içindeki en dinamik grup olan genç erkek nüfusa ait kaçak serfler, zarar görmüş özgür adamlar, devlete veya lorda ait olan fabrikalardan, hapisten, ilahiyat okulundan, ordudan veya donanmadan kaçanlar... gibi, toplumda belirli bir yere sahip olmayan kişiler ya eşkıya çeteleri kurar ya da var olanlara katılırlar.¹⁵

Soylu eşkıyanın toplumsal kökeni bu biçimdedir. Soylu eşkıyalar, toplumun disipline olamadığı durumları kullanırlar. Soylu eşkıya, birey olarak köye ait olduğu gibi, eylemi sırasında da doğal olarak köylülük bilincini terk etmiş değildir. Soylu eşkıyanın varlığı köyün yapısına aittir ve insanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.¹⁶ Bu durumda da içinden çıktığı toplumun genel kabul gören değerlerine karşı değildir. Hatta köylünün ve köylülüğün tüm değer sistemlerini kabul eder.

Hobsbawm, soylu eşkıyanın bireysel olarak hangi şartların ürünü olduğunu yukarıdaki gibi özetledikten sonra, bütün soylu eşkıyaların hayat hikayesinin, genelde birbirine benzer olduğunu söyler. Soylu eşkıyaların her biri birer Robin Hood'tur. Öyle de olması gerekir. Bu eşkıya tipine Hobsbawm, "soylu soyguncu" der.

Hobsbawm, soylu soyguncunun toplumsal rolünü ve sıradan köylü ile olan ilişkisini tanımlarken onun, ...yiğit olan, yanlışları düzelten, toplumsal eşitliği ve adaleti getiren kişi olduğunu söyler.¹⁷ Soylu soyguncunun, bir üyesi olduğu köy nüfusu ile ilişkisi, tam bir dayanışma ve özdeşleşme üzerine kuruludur.

Aynı zamanda Hobsbawm, soylu soyguncunun kişisel eylemine nasıl başladığını, eyleminin yönü ve amacını, köylü halkı ile olan ilişkisini dokuz madde halinde okuyucuya sunar. Böylece ortaya soylu eşkıyanın tipolojisi çıkar:

Birincisi, soylu soyguncu kanun kaçaklığı yaşantısına, bir suç işleyerek değil ama bir adaletsizliğin kurbanı olarak ya da halkın göreneklerine göre bir suç oluşturmayan, ama otoritelerin suç kabul ettiği bir eylemde bulunmaktan dolayı zulüm görmeye başlar.

¹⁴ Eric J. Hobsbawm, *Eşkıyalar*, İstanbul: Avesta Yayınları, 1997, s.12.

¹⁵ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, s.30.

¹⁶ Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Ankara: Sol Yayınları, 1993, s.23.

¹⁷ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, s.43.

İkincisi, o, yanlışları düzeltir!

Üçüncüsü, o, zenginden yoksula vermek için alır.

Dördüncüsü, o yalnızca kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürür.

Beşincisi, eğer ömrü vefa ederse halkına şerefli bir vatandaş olarak geri döner. Aslında, topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmez.

Altıncısı, halkı ona hayranlık duyar, yardım eder ve onu destekler.

Yedincisi, o da herkes gibi bir gün ölür, ama topluluğun hiçbir namuslu üyesi ona karşı otoritelerle iş birliğine girmeyeceğine göre ölümü ihanet yüzündendir.

Sekizincisi, o -en azından teoride- görünmez ve efsunludur.

Dokuzuncusu, adaletin kaynağı olan kralın veya imparatorun değil, ama yalnızca yerel "gentry"nin, rahiplerin ve diğer zalimlerin düşmanıdır.¹⁸

Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanı, soylu soyguncu dediğimiz eşkıyaya, sosyalist çevrelerde yayılan olumlu yaklaşımına karşı yazmıştır. Bu tutumuyla aynı zamanda bir polemğin içine girmiştir. *Rahmet Yolları Kesti*, Türk romanında başta İnce Memed olmak üzere Komünist İmam, Yalnız Efe vb. soylu eşkıyayı yücelten eserlere de bir cevap niteliğindedir. Kemal Tahir'in romanda çizdiği eşkıyanın özelliklerini Hobsbawm'ın dokuz maddelik tanımıyla karşılaştıracak olursak farklılıklar hemen göze çarpacaktır:

-Öncelikle, *Rahmet Yolları Kesti*'nin eşkıyaları bir zorunluluk sonucunda eylemlerine başlamazlar. Onların yaptığı bariz bir soygundur. Ne ağadan ne de başka bir yerel otoriteden baskı gördükleri için bu yola girmişlerdir. Eşkıyalığa başlamaları için Hobsbawm'ın tanımladığı türden bir bahaneleri yoktur. Otorite boşluğundan yararlanmak isteyen basit birer fırsatçı ve soyguncudurlar.

- Eşkıyalar soylu bir nedenle eylemlerine başlamadığı gibi, basit bir hırsızlığı kendi sefaletlerine çare olabilmesi için kabul ederler.

- Her dönem, köydeki yerel otorite arasındaki çekişmeye alet olup, kendilerini onlara kullanırlar.

- Zenginden alıp fakire verme gibi bir amaçları yoktur. Kendileri de kelimenin tam anlamıyla sefalet içinde yaşamaktadırlar.

- Romanda sadece 1930'lu yıllardaki Dede-Çerçi-Muhtar çekişmesi ve bu çekişmede eşkıyanın kullanımı değil; sık sık gönderme yapılarak, Cumhuriyet öncesi dönemdeki eşkıyalık örnekleri de anlatılır. Romanda anılan eşkıyalık ritüelleri Cumhuriyet öncesi döneme aittir. Böylece yazar, eşkıyalığı doğuran koşullar olarak Osmanlı Devleti'nin çöktüğü yılları vurguladığı gibi, 1930'lu yıllarla beraber devlet otoritesinin güçlenmesiyle eşkıyalık yapmanın mümkün olmadığını kanıtlamak ister. Nitekim romanın sonunda eşkıyalar, amacına ulaşmadan köylüler ve jandarmanın ortaklığıyla yakalanır.

- Kemal Tahir'in romanında çizdiği eşkıya karakterleri her anlamda zavallı insanlardır. Fiziksel özellikleri ve ruhsal durumları hiç de soylu eşkıya hikayelerindeki efsanevi kahramanlar gibi değildir. *Rahmet Yolları Kesti*'de eşkıya bir yönüyle; insanların yüzüne karşı övdüğü, arkasından güldüğü, çevresinde dönen dolapları fark edemeyecek kadar saf bir insandır. Bir yönüyle de zalim, kıyıcı, savurgan ve korkaktır.

Yukarıda kısaca genel hatlarını çizdiğimiz gibi *Rahmet Yolları Kesti*, tam anlamıyla bir karşı soylu eşkıya romanıdır. *Rahmet Yolları Kesti*, Türk romanındaki eşkıyalıkla ilgili yaygın

¹⁸ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, s.43.

yaklaşım ile hesaplaşmakta, eşkıyalık olgusunu ağır biçimde eleştirmektedir. Romanda her türlü eşkıyalık tam anlamıyla mahkûm edilir. Roman sadece eşkıyaların macerasından ibaret değildir. Eşkıyaların yaptığı soygundan sonra, tanınmayacak biçimde değişen ruh halleri, soylu eşkıya romanlarında bulamayacağımız bir bilinç zenginliği oluşturacaktır. Romanın sonunda soylu eşkıya romanlarının aksine soyguncular, ironik biçimde halk tarafından yakalanıp teşhir edileceklerdir.

İsyan: Solun Şeyh Bedreddin Yanılgısına Karşı

Tarihsel olarak sosyalizmin devrim perspektifine sahip olduğu malumdur. Marx'ın çalışmalarının kendine kadar gelen idealizmin köklü bir eleştirisi ile başlayıp, kapitalizmin ayrıntılı analizi ile nihayete erdiğini biliyoruz. Marx, kapitalizmin kendi mezar kazıcılarını ürettiğini söyler. Yaşadığı dönemde sosyal laboratuvar olarak seçtiği sanayi devrimi sonrası Avrupa'daki toplumsal sorunların bilinçli eylemler sonucunda çözülebileceğini savunur. Bu görevi de proletaryanın üzerine yıklar.

Kemal Tahir ise bir sosyalist olarak Türk tarihinin hiçbir anında isyan gibi sosyal oldubittilere sıcak bakmamıştır. Bu olguyu neredeyse kolaylık olarak görür. Örnek olarak Meşrutiyet'i desteklemez. Onu "yaşasın hürriyet" diye bağırarak bir satılmış haydut çetesinin devleti ele geçirmesi olarak görür.¹⁹ Toplumsal devrim gibi alt üst oluşlarda kan dökülmesi işin ciddiyetinin bir delili olsa da Kemal Tahir açısından böyle gürültülerde ekseriya niçin öldüklerini bilmeyenler ölürler. "Niçin yaşadıklarını bilen köpoğlular yaşarlar ki işlerin bir müddet sonra eski hamam, eski tas olması da galiba bundandır." der.²⁰ Çünkü restorasyonun orta halli insanlarla alt tabaka açısından pek yeni bir şey getirmediğine, sadece üst yapıya ait birtakım kadroların değiştiğine inanır. Yazar, tarihimizde toplumun sorunlarını çözmeye aracı olarak gördüğü devlet konusuna ciddiyetle yaklaşmıştır. Aslında ele aldığı tüm konularda bu bakışını muhafaza eder. Onun devletçi bakış açısının karakteristik örneklerinden birisi de Şeyh Bedreddin'e yaklaşımıdır. Burada da genel kanunun tersine hareket edecektir.

Engels'in "Köylüler Savaşı" adlı eserinde Almanya'daki reform hareketlerini sınıfsal olarak temellendirme uğraşına girmiştir. Kendi deyimiyle burjuva reformcusu Martin Luther'in karşısına halk devrimcisi Thomas Münzer'i koyacaktır.²¹ Engels böylece alt sınıfların mücadele geleneğinin yeni olmadığını kanıtlamak ister. Bu yoldan giden aydınlarımız da Bedreddin olayını Engels'in tarih metoduyla yorumlamıştır. Şeyh Bedreddin'in fikirleri ışığında gerçekleştiği düşünülen Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa'nın önderlik ettiği, Müslümanlık-Hristiyanlık-Yahudilik karışımı bir senkretizmi propaganda eden, emekçi, zanaatkâr, köylü; farklı etnik kökenden insanları bir araya getiren ilkel sosyalist köylü ayaklanmaları bu sınıfa sokulmuştur.²² Benzer örnekler olarak Dadaloğlu, Koroğlu hatta Celali İsyanları konusu didik didik edilmiş fakat en büyük malzemeyi Kemal Tahir'in yakın dostu şair Nazım Hikmet sunmuştur.

Şeyh Bedreddin, Nazım Hikmet'in romantik yaklaşımıyla önemli tarihsel bir figür halini almıştır. Şiir sol çevrelerde yıllardır büyük heyecanla okunur. Sol kültür içinde önemli bir yer tutar. Hatta bölüm bölüm bestelenip, çalınıp söylenegelmiştir. Kitabın başında Nazım Hikmet yazım sürecini ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Kendi ifadesiyle, Darülfünun İlahiyat Fakültesi tarihi kelim müderrisi Mehmed Şerafeddin efendinin 1925-1341 senesinde basılan "Simavne kadısı oğlu Bedreddin" isimli risalesini okur.²³ Yazarın Bedreddin'e yaklaşımı hoşuna gitmez. "Bu İlahiyat Fakültesi müderrisinin sülüs yazısından, kamaşkaleminden,

¹⁹ Kemal Tahir, *Notlar/Çöküntü*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992, s.297.

²⁰ Kemal Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1995, s.93.

²¹ Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, Ankara: Sol Yayınları, 1990, s.55.

²² Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996, s.155.

²³ Nazım Hikmet, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, Ankara: Dost Yayınları, 1966, s.15.

dividinden ve rıhından Bedreddin'i kurtarmak lazım." diye düşünüp meşhur uzun şiirini kaleme alır.²⁴ Şeyh Bedreddin ile ilgili bilgiler ne yazık ki uzun yıllar bu şiir kitabı ile sınırlı kalmıştır.

Şeyh Bedreddin bir fakih ve mutasavvıftır. Ankara Savaşı sonrası Anadolu'da görülen karmaşa ve taht kavgalarında taraflardan birinin önemli bir ismidir. Musa Çelebi'nin adliye nazırı düzeyinde kadıaskeridir. Ahmed Güner Sayar'a göre Bedreddin yıllardır kurguladığı reçetesi ışığında devlet gemisinde bir rota değişikliği ile ağniya-i şâkirin üzerinden fukara-ı sâbirine, yani halka bağlanmasını zaruri kılar.²⁵ Musa Çelebi'ye iktidar yolunu onun adına halka verdiği vaatlerle açmak ister. Bu sürece işlerlik kazandırılmasıyla, hem 1340'larda, Osmanlı Hukûkî Muhiti'nin ihdas ettiği toprak nizâmının sorunları aşılabilecek, hem de Fetret Devri'nin yarattığı genel karmaşadan çıkışla iktisâdî bir denge, bilhassa toprakta özel mülkiyete açılan düzenleme ve ağniya-i şâkirin için bir emr-i azim olan "infak"a da işlerlik kazanmasıyla gerçekleşecekti. Bu demektir ki, bir fıkıh âlimi olarak Şeyh Bedreddin, mutasavvıf kimliğine hukûk adamlığını eklemleyerek, bir nevi tasavvufî hukûk sistemine ulaşılmasını zorunlu görmekteydi.²⁶

Olayın muhtevasının zannedildiği gibi olmadığını, elimizde Bedreddin'e atfedilen fikirleri destekleyecek kanıtlar bulunmadığını savunan çevreler de vardır. Bunlardan tarihçi Ahmet Yaşar Ocak'a göre "Varidat" adlı eseri hariç bugün elimizde bulunan nüshaları itibariyle genellikle İslam hukukuna ait olup üstelik bir kısmı İznik'teki sürgün hayatı sırasında yazılmış veya tamamlanmış eserlerinin hiçbirinde, ona ait olduğu ileri sürülen ihtilalci fikirlerin veya materyalist düşüncelerin en ufak bir izine rastlanamamıştır.²⁷ Bedreddin, Varidat'ın başlangıcında en ileri gittiği bölümde bile ahiret işlerinin, cahillerin iddia ettiği gibi olmadığını, o işlerin buyruk, bilinmeyen gayb ve meleklerin dünyasıyla ilgili olup, cahil halk tabakasının iddia ettiği gibi, gözle görülen dünyayla ilgisi bulunmadığını söyler.²⁸ Bu sadece ulemanın elit bir yorumudur. Osmanlı'da sünni fıkının önemli isimlerinden olmasının yanında görüldüğü üzere ayrıntılarla ilgili bazı sorunlarda kendi bağımsız düşüncesini kullandığı için bazıları onu 9. Yüzyılın büyük imamlarından ancak bir derece aşağı kaldığını söylemiş, bazıları ise onun fikirlerini yanlış bulup temel kaynaklara aykırı görmüşlerdir.²⁹ İnalçık'a göre bazı Osmanlı uleması özellikle de Bedreddin'in, filozofların Tanrı'nın cüz'iyâtın bilgisine sahip olmadığı, ölünün dirilmesinin olanaksızlığı ya da evrenin yaratılmış olmayıp ezeli olması gibi birtakım savları açıkça küfürdü. Osmanlı Sarayı ise büyük ve güçlü bir devletin olağan yaklaşımıyla, görüşlerini yaymaya çalışarak kamuoyunda rahatsızlık ve ayrılık yaratmadıkları sürece bu tip örnekleri bilmezden gelirdi.³⁰

Şeyh Bedreddin'in fikirleri suistimal edilmiş gibidir. İsyanı bir bahanedir. Konunun asıl önemi siyasi sonuçlarıdır ki Kemal Tahir de bunun üzerinde durmuştur. Şeyh Bedreddin ile ilgili izlemine her daim olumsuzdur. Bedreddin'i, Musa Çelebi'nin yanında, devletin başına günün birinde gailleler açacağı muhakkak, ne idüğü belirsiz birtakım kimselerden biri olarak görür.³¹

²⁴ Hikmet, *Simaone Kadısı*, s.18.

²⁵ Ahmed Güner Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s.67.

²⁶ Sayar, *Velayetten Siyasete*, s.67.

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.138.

²⁸ Şeyh Bedreddin, *Varidat*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.7.

²⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.181-182.

³⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.185.

³¹ Kemal Tahir, *Notlar/Roman Notları 1-Topal Kasırga, Darmadağın Olan Devlet*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990, s.143.

Tarihimizdeki bu köylü isyanına Kemal Tahir bazı sorular sorarak temkinle yaklaşır. Olayın Doğu tarihinde her zaman tortulaşmış halde bulunan ve ilk kargaşada ortaya çıkan ekonomik sosyalist içerikli olduğunu, ancak bir “talan” önerisine tutunarak gelişemeyeceğini savunur. Ona göre sadece Anadolu Türk toplumu değil, Balkan Slavlığı, Arap, Kuzey Afrika toplumlarında da salt malların bölüşülmesine dayalı fikirler kabul görmemiştir. Devamında harika tespiti gelir: “Bunun iki anlamı vardır: ya güvenliği başka dayanaklardan bekliyorlar ya da mal bölüşürmeyi teklif eden haytaları (ifade yazara aittir) güvenilmez kişiler sayıyorlardı.”

Bedreddin gibi yaşadıkları tarihsel dönemin şartlarını anlayamayanların faturasını canlarıyla ödeyeceklerini belirtir. Bu tip ayaklanmaların önemsiz olduğunu ve gereksiz yere abartıldığını düşünür. Ancak günümüze sadece ders olması yönünden bir değer taşıdığı kanısındadır.³²

Sonuç

Kemal Tahir Türk düşünce hayatındaki yerini fikirleriyle edinmiş ender romancılarımızdan birisidir. Yazarın hazır açıklamalardan ısrarla kaçındığını, tekrar tekrar düşünerek, yanılışı olduğunda saklamak yerine modeli yeniden kurma yolunu seçtiğini görürüz. Selahattin Hilav’ın da belirttiği gibi amansız bir gözlemci ve büyük bir şüphecidir. Türk toplum gerçeğinin en gizli ve temel unsurlarının, en can alıcı noktalarını ve kaynaklarını dile getirmeye yönelmiştir. Sanatın gereklerine uyararak, somut, canlı, karmaşık, dile gelmezi ortaya dökmüş; bir yandan da sınırsız çeşitlilik ve raslantısallık altında yatan temel gerçeği ve değişmez olanı bulmak, ortaya çıkarmak istemiştir. Kemal Tahir, devrimci aksiyon ve fikir içinde yetişmiş; sosyalist düşünceyi hayatının alinyazısı haline getirmiş olduğu halde, hazır çözümlerden, genel kabullerden nefret eden; metodun kendisine ve kullanılmasına yönelen, durmadan arayan; yaşadığı, gördüğü, duyduğu gerçeklik ile felsefi düşüncesi arasında tam bir mutabakatın bulunmasını isteyen bir yazardır.³³

Kemal Tahir bu özellikleri ile 60’lı yıllardan itibaren Türk düşünce dünyasının merkez figürlerinden birisi olmuştur. Kanımca kapsamlı eserleri ile yeni nesillere henüz çözülememiş problemlerimizi aktarma ve çözüme dair temel yol gösterici olma hüviyetini hala kuvvetle taşımaktadır.

Kaynakça

- Divitçioğlu, Sencer. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*. Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.
- Engels, Friedrich. *Köylüler Savaşı*. Ankara: Sol Yayınları, 1990.
- Engels, Friedrich. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Sol Yayınları, 2005.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Güneri, Ferit. “Eşkıyalık Üstüne”. *Türkiye Defteri Dergisi*. 4 (1974): 1-6.
- Hikmet, Nazım. *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*. Ankara: Dost Yayınları, 1966.
- Hilav, Selahattin. *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Hobsbawm, Eric John. *Eşkıyalar*. İstanbul: Avesta Yayınları, 1997.

³² Tahir, *Notlar/Roman Notları*, s.24-25.

³³ Selahattin Hilav, *Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.92-93.

- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Kalkan, Bülent. "Türk Romanında Eşkıyalık Teması". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Lenin, Vladimir İlyiç. *Devlet ve Devrim*. İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- Marx, Karl. *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*. Ankara: Sol Yayınları, 1993.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Sayar, Ahmed Güner. *Velâyetten Siyâsete Şeyh Bedreddin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Şeyh Bedreddin. *Varidât*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Tahir, Kemal. *Notlar/Roman Notları 1-Topal Kasırğa, Darmadağın Olan Devlet*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990.
- Tahir, Kemal. *Notlar/Batılaşma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992.
- Tahir, Kemal. *Notlar/Çöküntü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992.
- Tahir, Kemal. *Bir Mülkiyet Kalesi*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1995.
- Tahir, Kemal. *Devlet Ana*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1996.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993.
- Wood, Ellen Meiksins. *Yurttaşlardan Lordlara, Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap, 2020.